

ПРАВО НА ІМ'Я У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Софінська І.Д.

(кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та прав людини
Українського Католицького Університету)

Анотація: У цій статті автор аналізує основні рішення Європейського суду з прав людини, які стосуються права людини на ім'я, критеріїв вибору власного імені дитини, передумов його державної реєстрації, у контексті застосування положень Європейської конвенції про захист прав людини, зокрема статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та статті 14 (заборона дискримінації за будь-якою ознакою), як окремо, так і в поєднанні.

Ключові слова: право на ім'я, каталог імен, державна реєстрація імені, антропоніміка.

Аннотация: В этой статье автор анализирует основные решения Европейского суда по правам человека, касающихся права человека на имя, критериев выбора собственного имени ребенка, предпосылок его государственной регистрации, в контексте применения положений Европейской конвенции о защите прав человека, в частности статьи 8 (право на уважение частной и семейной жизни) и статьи 14 (запрет дискриминации по любому признаку), как отдельно, так и в сочетании.

Ключевые слова: право на имя, каталог имен, государственная регистрация имени, антропонимика.

Abstract: In this article I concentrate mostly on the main reasons and criteria for selection of the personal name of the child, and the conditions of its state registration. The author makes an attempt to analyze the key judgments of the European Court of Human Rights concerning the human right to a name, basic criteria for selecting the proper name of the child, the preconditions of its state registration in the context of the application of the European Convention on Human Rights, in particular Article 8 (right to respect for private and family life) and Article 14 (prohibition of discrimination on any grounds), both separately and in combination.

Keywords: right to a name, catalogue of name's, state name's registration, anthroponomastics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями: Вважається, що право людини на ім'я є невід'ємним та невідчужуваним, належить до особистих немайнових прав, а тому потребує встановлення чітких, логічних та виважених критеріїв правового регулювання реєстрації імені дитини, керуючись не лише здоровим глуздом батьків, а й конкретними рекомендаціями держави у контексті реалізації мовної політики, збереження самобутності та національної ідентичності. У сучасному світі теза про «невідчужуваність» власного імені людини набула нового значення у зв'язку із зміною восени 2016 р. декількома громадянами України свого імені та прізвища, наданого їм батьками під час державної реєстрації їхнього народження, за власним бажанням на Айфон Сім (iPhone 7) з метою безкоштовно отримати від відомої мережі інтернет-магазинів новенький гаджет, вартість якого в Україні понад 20 тисяч гривень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: На жаль, серед представників українського наукового середовища дослідженням права людини на ім'я (антропонімікою) займалися передусім філологи, зокрема етнологи, та філософи (серед них Л. Белей, Н. Дзятківська, В. Ірклієвський, Г. Лозко, З. Ромовська, Л. Скрипник, Р. Стефанчук, І. Трійняк, П. Чучка) і лише декілька правників (З. Ромовська та Р. Стефанчук, однак, винятково у контексті цивільного та сімейного права). Саме тому, ми можемо впевнено стверджувати, що питання щодо права дитини на ім'я, критеріїв його вибору та підстав державної реєстрації власного імені дитини є актуальним і дуже важливим з огляду на прогресуючу глобалізацію, перманентну міграцію, а також розвиток транскордонного співробітництва в Європі та у світі.

Основною метою запропонованої статті стала спроба з'ясувати вплив рішень Європейського суду з прав людини на реалізацію права на ім'я, розвиток державної політики у галузі антропоніміки (створення легітимного каталогу імен чи іменного

репертуару, критеріїв вибору власного імені дитини тощо) та удосконалення законодавства щодо державної реєстрації імен.

Виклад основного матеріалу:

Право на ім'я є передбачене у декількох міжнародних документах (Загальній декларації прав людини 1948 р., Конвенції ООН про права дитини 1989 р.), присутнє у конституціях багатьох держав світу, зокрема, Австрії (ст. 10(7)), Ефіопії (ст. 36(1в)), Ірландії (ст. 40(3.2)), Італії (ст. 22), Норвегії (ст. 6(4)), Португалії (ст. 26(1)), Угорщини (ст. 29(1)) тощо.

Традиційно, у більшості держав світу існує законодавче закріплення іменного репертуару у вигляді «каталогу імен», що дає підставу розмірковувати про чітке визначення критеріїв вибору власних імен немовлят та підстав їхньої подальшої державної реєстрації. Відповідно до повідомлень інформаційної агенції BBC, серед європейських держав у Данії, Ісландії, Іспанії, Німеччині, Португалії, Угорщині існує список імен, який на законодавчому рівні зареєстрований та щорічно оновлюваний, з яким консультуються відповідні державні органи під час реєстрації народження дитини.

Якраз неправильне використання критеріїв вибору батьками власних імен немовлятам може стати підставою для відмови в їх подальшій державній реєстрації. Найчастіше підставами для відмови у реєстрації імені новонародженої дитини, передусім, є такі: ім'я є екстравагантним, смішним, непристойним або образливим; є іноземним; вибране всупереч звичаям та традиціям; яке відображає політичні чи ідеологічні течії або якщо воно може викликати непорозуміння щодо статі дитини; є занадто довгим (складним для написання) або містить символи без фонетичної значущості (вигук або знак питання, число π); може викликати дискомфорт для дитини чи суперечить суспільним інтересам, є схожим на назву юридичної особи чи торгової марки тощо. До прикладу, в Італії не можуть бути зареєстровані дивні та ганебні імена. Зокрема, за повідомленням газети «La Repubblica» у жовтні 2008 р. суд остаточно заборонив зареєструвати хлопчика з іменем П'ятниця (Venerdì), на зразок персонажа твору Даніеля Дефо «Робінзон Крузо», мотивуючи своє рішення тим, що таке ім'я буде перешкодою для його «спокійних міжособистісних стосунків», перетворить хлопчика в «посміховисько» для його однолітків, а тому він може стати ймовірною жертвою булінгу [1].

Серед інструментів Ради Європи найчастіше для цього використовується положення Європейської конвенції про захист прав людини, а саме стаття 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) і стаття 14 Європейської конвенції про захист прав людини (заборона дискримінації за будь-якою ознакою), як окремо, так і в поєднанні. Однак, цей перелік можливого застосування Європейської конвенції про захист прав людини (далі – Конвенції) у контексті реалізації права людини на ім'я не є вичерпним.

Поняття «приватне життя», передбачене ст. 8 Конвенції у практиці ЄСПЛ також не є чітко визначеним, і охоплює дуже широкий спектр питань. На підтвердження цієї тези наводимо думку Розалінд Інглиш, британської блогтерки, фахівця у сфері захисту прав людини, про те, що «щелепи ст. 8 Конвенції відкриті вже досить широко». Тому, в об'єктив попадають питання, які пов'язані із вибором імені чи персональними даними особи, її реєстрацією та паспортизацією, возз'єднання сім'ї тощо. Межа між легітимним і нелегітимним втручанням органів публічної влади у приватне і сімейне життя є дуже крихкою, і аргументується переважно «легітимним інтересом» людини.

Так, у рішенні ЄСПЛ у справі *Guillot v. France* (1996) встановлено, що втручання держави у приватне та сімейне життя було легітимним і відповідало інтересу дитини [2]. Батьки дитини, громадяни Франції, хотіли зареєструвати ім'я своїй новонародженій доньці Фльор де Марі, Армін, Анжелі (Fleur de Marie, Armine, Angèle). Бажане для батьків ім'я дитини є іменем літературного персонажа новели Ежена Сю «Паризькі таємниці» 1843 року. Відповідні органи держави відмовилися зареєструвати перше ім'я дитини, оскільки воно не є передбачене у жодному календарі та не відповідає правилам написання і реєстрації імен у Франції (дитина – громадянка Франції) [2]. Судові органи

запропонували використати ім'я Фльор-Марі (Fleur-Marie), яке є прийнятним з огляду на вимоги французького законодавства щодо реєстрації імен та близьким за значенням і звучанням до бажаного імені (п. 9 рішення). ЄСПЛ вирішив, що хоча ст. 8 Конвенції може бути використана як підстава для прийняття цієї справи, однак, право на повагу до приватного та сімейного життя, передбачене нею не було порушене органами публічної влади Франції.

З таким рішенням не погодилися суддя Р. Макдональд від Ліхтенштайну та Я. де Меєр від Бельгії, які в окремій думці до рішення ЄСПЛ висловили спільну думку про те, що право вибору імені, без сумніву, належить до «палітри» приватного та сімейного життя і тому у цьому конкретному випадку воно було порушене органами публічної влади Франції, оскільки батькам було відмовлено у свободі вибору імені своїй дитині. Також, вони мали сумнів, що таке втручання органів публічної влади хоч і було вчинене в інтересах дитини, однак навряд чи було необхідним у демократичному суспільстві як це передбачено у ст. 8 ч. 2 Конвенції [2].

Прикметно, що в рішенні по справі *Гарнага проти України* (2013) ЄСПЛ визнав порушення органами публічної влади ст. 8 Конвенції, оскільки державні органи влади втрутилися в приватне життя заявниці, відхиливши її заяву про зміну по батькові (п. 3 рішення) [3]. Заявниця, громадянка України, протягом багатьох років жила однією родиною зі своїм вітчимою, матір'ю та неповнорідним братом, бажала ще тісніше пов'язати себе з членами своєї родини, взявши прізвище вітчима, а також його ім'я для свого по батькові (поміняти «Володимирівна» на «Юрійівна»). Однак, у цьому їй було відмовлено на підставі законодавчого регламентування Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні 2000 р., оскільки, по-перше, «по батькові дитині присвоюється за власним іменем батька» (п. 3.23 правил) і, по-друге, «фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право на зміну по батькові у разі зміни її батьком свого власного імені» (п.4.1.6 правил) [4]. Вивчивши всі докази, ЄСПЛ одноголосно визнав порушення ст. 8 Конвенції [3].

Як відомо, громадянство у рішеннях ЄСПЛ не є самостійною підставою, для цього найчастіше використовують комбінацію статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) із статтею 14 Конвенції (заборона дискримінації за будь-якою ознакою). Дискримінація у контексті громадянства може бути пов'язана із його наявністю чи відсутністю, а також особливими підставами та умовами його отримання чи припинення. У цьому випадку дискримінація полягає, передусім, у порушенні реалізації особою своїх прав у результаті прийняття рішення органами публічної влади, здійснення ними дії або бездіяльності, які спрямовані на обмеження або надання переваги іншій особі або групі осіб, які перебувають у схожій ситуації. Така дискримінація, зазвичай, може бути як прямою, так і непрямою. Аналізуючи використання непрямой дискримінації, необхідно з'ясувати чи перебувають інші особи, які мають громадянство конкретної держави, в аналогічних або в подібних випадках у привілейованому становищі, чи ні.

Рішення ЄСПЛ у справі *Булгаков проти України* (2007) стосувалося порушення комбінації статей 8 і 14 Конвенції. Заявник, громадянин України російської національності, отримав при народженні ім'я, яке пишеться російською «Дмитрий Владимирович Булгаков» (Дмитрій Владімірович Булгаков) [5]. У грудні 1997 року заявник звернувся до Головного управління Міністерства внутрішніх справ в АР Крим з метою отримання паспорта громадянина України, де на сторінці 2 українською мовою було написано його ім'я та по батькові у формі «Дмитро Володимирович». Заявник скаржився на українізацію свого імені та імені по батькові, на відмові органів держави видати йому новий паспорт, в якому його ім'я та ім'я по батькові відповідали б формі імені, отриманого при народженні російською мовою, підкреслюючи той факт, що він належить до російської національної меншини. Всі ці факти, на думку заявника, є порушенням його права на ім'я (а тому права на повагу до приватного життя), а також мають дискримінаційний характер з огляду на його етнічне походження.

Однак, ЄСПЛ постановив, що у цій справі не було порушено положення ні ст. 8, а ні ст. 14 Конвенції, а тому втручання органів держави у приватне життя заявника не було безпідставним та дискримінаційним (вибірковим), оскільки реєстрація імен громадян України відбувається на підставі лінгвістичної політики держави і стосується всіх громадян держави однаково, незалежно від їхнього етнічного походження (п. 43 рішення) [5].

Зважаючи на анексію Криму з березня 2014 р. Російською Федерацією, рішення ЄСПЛ у цій справі навряд чи є актуальним через те, що відповідно до ст. 4 федерального конституційного закону РФ відбувся т.зв. трансферт громадянства (громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживали у Криму були визнані громадянами РФ, за винятком тих осіб, які протягом місяця [до 19 квітня 2014 р.] заявили про своє бажання зберегти інше громадянство). Пам'ятаючи аргументи заявника у справі, важко повірити, що заявник не отримав, нарешті, бажане.

Важливим, на нашу думку, є рішення ЄСПЛ у справі *Cusan and Fazzo v. Italy* (2014), яке теж стосувалося втручання органів публічної влади у сімейне та приватне життя, а також застосування дискримінаційних норм італійського законодавства щодо реєстрації прізвища дитини [6]. Подружжя Алессандри Кузан та Луїджі Фаццо, громадяни Італії за народженням, вирішило зареєструвати своїй доньці Маддалені прізвище мами (Кузан), але їм було відмовлено на підставі того, що відповідно до положень законодавства Італії шлюбна дитина автоматично отримує прізвище свого батька, а не матері. ЄСПЛ встановив, що така норма є дискримінаційною щодо ставлення до осіб в аналогічних ситуаціях без об'єктивного і розумного обґрунтування рішення органів публічної влади Італії (п. 58 рішення) [6]. На переконання ЄСПЛ у цій справі порушено принцип рівності, коли йдеться про стать того з батьків, який може 'передати' прізвище дитині.

Так, восени 2016 р. Конституційний суд Італії визнав таку традиційну законодавчу норму незаконною і дозволив матерям «передавати» дітям своє прізвище. Однак, як пише британська газета *The Independent* незрозумілим та невирішеним на законодавчому рівні залишається питання чи від тепер всі діти зможуть отримати подвійні прізвища своїх батьків, чи вони мають право вибрати лише одне з двох: або батька, або матері.

Короткий аналіз рішень ЄСПЛ у справах, які стосувалися реалізації права на ім'я та правового регулювання реєстрації імен дає всі підстави зробити висновок, що ім'я людини, її по батькові та прізвище – це юридично зафіксована власна назва, засіб словесної індивідуалізації та легалізації, а також ідентифікації особи у суспільстві та в державі [7]. Переконані, що реєстрація імені дитини державними органами повинна відбуватися на підставі застосування чітких, логічних та виважених критеріїв, встановлених на законодавчому рівні та у відповідності з нормами Конвенції, враховуючи право на повагу до приватного і сімейного життя, а також заборону дискримінації за будь-якою ознакою. В Україні, на даний час, вибір імені немовляти є юридично вільним і повністю залежить від волі та бажання батьків. Тому сподіваємося, що в майбутньому будуть розроблені та закріплені на законодавчому рівні якщо не «каталог імен», поширених в Україні та рекомендованих до використання, то принаймні державна політика та правила (критерії) реєстрації імен, по батькові та прізвищ громадян України, які відображатимуть їхню національну ідентичність та приналежність до держави.

Список використаних джерел

1. Софінська І.Д. Право на ім'я в Україні: конституційно-правове регулювання // Часопис Київського університету права, 2014/1. – С. 95–99.
2. Judgment of the European Court of Human Rights in case of «Guillot v. France» (1996) // available here: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58069>
3. «Гарнага проти України» / Рішення Європейського суду з прав людини від 16.05.2013 р. // Офіційний вісник України від 08.01.2014 р., 2014 р., № 1, стор. 203, стаття 30
4. Правила державної реєстрації актів громадянського стану в Україні, затверджені наказом Міністерства юстиції України № 52/5 від 18.10.2000 № 52/5 // Офіційний вісник України від 03.11.2000 р., 2000 р., № 42, стор. 205, стаття 1803.

5. Judgment of the European Court of Human Rights in case of «Bulgakov v. Ukraine» (2007) // available here: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82241>
6. Judgment of the European Court of Human Rights in case of «Cusan and Fazzo v. Italy» (2014) // available here: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140033>
7. Shear Kushner, J. The right to control one's name // University of California Los Angeles Law Review, Vol. 57, No. 313, 2009. – pp. 313–364.

УДК 349.3: 349.2:364-22:364-23:364-3

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОДИНОКИХ МАТЕРІВ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ
ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА**

Чеховська І.В.

*(доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри
цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права
Університету ДФС України)*

Анотація. У статті здійснено аналіз законодавства України щодо надання державних соціальних виплат, пільг та інших гарантій одиноким матерям, виявлено недоліки його правозастосування. Виокремлено напрями удосконалення законодавства України щодо надання державних соціальних виплат, пільг та інших гарантій одиноким матерям з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. Доведено доцільність застосування концептуального підходу до формування системи державних соціальних виплат і пільг.

Ключові слова: одинокі матері, соціальний захист, соціальна допомога, соціальні послуги, пільги.

Аннотация. В статье проведен анализ законодательства Украины о предоставлении государственных социальных выплат, льгот и других гарантий одиноким матерям, выявлены недостатки его правоприменения. Выделены направления совершенствования законодательства Украины о предоставлении государственных социальных выплат, льгот и других гарантий одиноким матерям с учетом положительного зарубежного опыта. Доказана целесообразность применения концептуального подхода к формированию системы государственных социальных выплат и льгот.

Ключевые слова: одинокие матери, социальная защита, социальная помощь, социальные услуги, льготы.

Annotation. The article presents the analysis of the legislation of Ukraine concerning the provision of state social payments, benefits and other guarantees for single mothers identified deficiencies in its enforcement. Highlighted areas of improvement of legislation of Ukraine concerning the provision of state social payments, benefits and other guarantees to single mothers taking into account positive foreign experience. Proved the feasibility of the conceptual approach to formation of system of state social benefits and benefits.

Key words: lonely mothers, social defense, social help, social services, privileges.

Постановка проблеми. Сьогодні інститут сім'ї в Україні переживає складні трансформаційні процеси, які більшість дослідників вважають руйнівними для українських родин. Однозначно з іншими руйнівними чинниками, що негативно впливають на інститут сім'ї в Україні, фахівці відзначають високий рівень бідності населення насамперед серед сімей з дітьми, родин, в яких є непрацездатні або непрацюючі особи працездатного віку і неефективність державних заходів з матеріальної підтримки сімей в Україні. Щорічно державну матеріальну допомогу отримують понад 4 млн. сімей, а бюджетні видатки на ці цілі у 2015 році становили близько 70 млрд. гривень [1], у 2016 році понад 70 млрд. гривень [2]. Крім специфічної матеріальної допомоги, окремі категорії сімей користуються рядом соціальних пільг, зокрема, стосовно оплати комунальних послуг, вартості палива, газу, проїзду дітей тощо. Законодавство України передбачає величезне число пільг за різними ознаками, виходячи з цього можна зробити висновок, що сьогодні держава виконує роль утримувача, ототожнюючи соціальну допомогу сім'ям з дітьми з підтримкою непрацездатних груп населення тим самим сприяючи маргіналізації більшості таких сімей.

Наслідком такого підходу є щорічні збільшення бюджетних видатків. Слід зазначити і те, що сформована система державної матеріальної підтримки сімей в Україні є недосконалою оскільки: 1) встановлені розміри державної соціальної допомоги окремим категоріям громадян не завжди відповідають фактичним потребам у соціальній підтримці